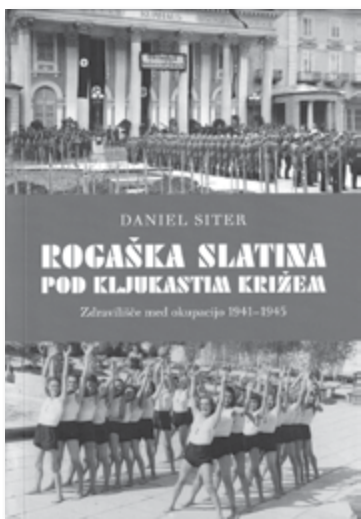

Daniel Siter, Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945.

2. izdaja. Ljubljana: Alma Mater Europaea,
Fakulteta za podiplomski humanistični študij –
Institutum studiorum humanitatis, 2023, 415 str.

Znanstvena monografija Daniela Siterja z naslovom *Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945* predstavlja obdobje štiriletne nacistične okupacije zdraviliškega spodnještajerskega mesta Rogaška Slatina med drugo svetovno vojno. Monografija je prva, ki se sistematično, z velikim naborom različnih virov ukvarja s tem mestom in njegovo bližnjo okolico v omenjenem času. Monografijo je izdala Alma Mater Europaea, Fakulteta za podiplomski humanistični študij – Institutum studiorum humanitatis, in sicer v prvi izdaji novembra 2021, ko je minilo 80 let od začetka nacistične okupacije tega kraja, ter v drugi, dopolnjeni izdaji v začetku leta 2023.

Daniel Siter je magister zgodovine in diplomirani geograf. Kot mladi raziskovalec je zaposlen na mednarodni univerzi Alma Mater Europaea, Fakulteti za humanistični študij – Institutum Studiorum Humanitatis. Na tej fakulteti opravlja doktorski študij in je kot asistent habilitiran za področje zgodovino-pisja. Izhaja iz Rogaške Slatine. Z obsežno raziskavo doslej neraziskanega obdobja svojega domačega kraja med drugo svetovno vojno se je začel ukvarjati jeseni 2016, ko si je to temo izbral za svoje magistrsko delo z naslovom *Rogaška Slatina v obdobju nemške okupacije (1941–1945)*. V letu 2019 jo je uspešno zagovarjal na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Monografija je knjižna predelava in dopolnitev avtorjevega magistrskega dela. Ukvarja se z večplastnim in kompleksnim obdobjem nacistične okupacije tega mesta. V uvodnem delu monografije sta spremni besedi, predgovor in uvod, ki bralca vpeljeta v obravnavano tematiko in v ključnih obrisih predstavi vsebino monografije. Predvsem za zahtevnejše bralce je v tem delu monografije pomemben in zanimiv opis uporabljenih virov (arhivskih, časopisnih, ustnih itd.) ter institucij (arhivov, muzejev), ki jih hranijo. Prav tako predstavi dosedanje ključne raziskave nacistične okupacije na območju Štajerske na Slovenskem in ključno literaturo, ki jo je avtor uporabil za predstavitev širšega konteksta nacistične okupacije, na katerega je navezal podatke o dogajanju na lokalni ravni. Sledi sedemnajst vsebinskih poglavij, razdeljenih na podpoglavja, ki tematsko in kronološko opisujejo posamezne segmente dogodkov in življenja v okupirani Rogaški Slatini.

Prvo vsebinsko poglavje monografije poseže v čas pred začetkom druge svetovne vojne na Slovenskem, ki je pomemben za razumevanje nadaljnjih dogodkov iz obdobja okupacije. Opisuje delovanje Švabsko-nemške kulturne zveze, ki je bila krovna organizacija nemške narodne manjšine v Kraljevini Jugoslaviji. S Hitlerjevim vzponom na oblast so tudi predstavniki omenjene zveze postopoma sprejemali in podpirali politiko nacionalsocializma. S svojim obveščevalnim delom so začeli za nacistično državo zbirati podatke o zavednih Slovencih, ki naj bi bili sovražniki Nemcev. Za območje Rogaške Slatine je to počela krajevna skupina Kulturbunda iz Rogatca. Vodil jo je kasnejši župan okupacijske občine Rogaška Slatina. Zbrane obveščevalne podatke je nacistični okupator uporabil na začetku okupacije za izgon in aretacije prebivalcev. Naslednje poglavje opisuje prve znake o nameri nacistične Nemčije za napad na Kraljevino Jugoslavijo ter primerja razmere vojaške moči obeh držav. Avtor nadaljuje z opisom napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, ki se je začel 6. aprila 1941 z bombardiranjem Beograda. Predvsem se posveti opisu vdora nemških vojaških enot na Slovensko in njihove zasedbe Rogaške Slatine, ki se je zgodila 11. aprila 1941. Ta dan je tudi v tem zdraviliškem mestu zaplapolala nacistična zastava s svastiko. Okupator je oblikoval svojo okupacijsko oblast z vzpostavljanjem lokalne civilne uprave, oblastnih in represivnih organov ter raznarodovalnih organizacij, kar avtor podrobno opisuje v naslednjem poglavju. Rogaška Slatina je bila okupacijska občina in nekaj tednov do njegove ukinitve tudi sedež političnega okraja Šmarje pri Jelšah. Imela je žandarmerijsko postajo in izpostavo Gestapa. S prevzemom oblasti in oblikovanjem institucij je nacistični okupator začel raznarodovalne in ponemčevalne ukrepe, s katerimi je slovenski narod obsodil na smrt. Slovenski jezik je bil prepovedan, sežigale so se slovenske knjige, razpuščena so bila društva in organizacije.

V naslednjem poglavju se avtor ukvarja s polvojaškim pomožnim oboroženim krilom – vermanšaftom. Predstavi delovanje teh enot, organiziranost in častniško šolo, ki je za usposabljanje poveljnikov vermanšafta z območja okupiranega slovenskega ozemlja delovala v Rogaški Slatini. Nadaljuje z opisom Štajerske domovinske zveze. Članstvo v tej ponemčevalni organizaciji je prebivalcem Spodnje Štajerske omogočalo pridobitev različnih tipov nemškega državljanstva in s tem obstoja na tem območju. Zavrnitev ali vključitev v omenjeno zvezo je potekala s poniževalnimi in šokantnimi rasnopolitičnimi, dednozdravstvenimi in narodnostnimi pregledi, ki so jih na prebivalcih izvajali nacistični preiskovalci. Avtor opiše, kako so potekali ti pregledi, in njihove rezultate, sprejem v Štajersko domovinsko zvezo ter dodelitev različnih državljskih kategorij za tukajšnje prebivalce. Predstavi nam teror nacističnega okupatorja. Ta se je kazal s ponemčevanjem, aretacijami, mučenji, zaplembami premoženja, izselitvami, izgoni in deportacijami v koncentracijska taborišča. Kot ugotavlja, lahko nacistični teror in izvajanje njegovih raznarodovalnih ukrepov za območje Rogaške Slatine razdelimo v dve fazi. Prva, najintenzivnejša faza je potekala med aprilom in jesenjo 1941, druga faza pa v letu 1942, ko je nacistični okupator izvedel uboj upornih steklarjev in internacijo njihovih družin v nacistična koncentracijska taborišča. Avtor opisuje šolstvo na območju Rogaške Slatine, ki ga je okupator uporabljal kot raznarodovalno in ponemčevalno sredstvo. Predstavlja vsakdanje življenje v okupirani Rogaški Slatini, policijsko in zapiralno uro, prepoved

izhoda za prebivalstvo, pomen zdravilne vode, zdravilišča, kopališča, gledališča in kina v tem obdobju. Predstavi tudi oskrbo z živili in življenjskimi potrebščinami, ki je bila omejena in omogočena z vojnimi nakaznicami oziroma živilskimi kartami.

Eno poglavje je namenjeno protizakoniti prisilni delovni in vojaški mobilizaciji, ki so jo izvajale okupatorjeve oblasti. V njem daje prve končne statistične izračune o številu prisilno mobiliziranih in žrtvah. Predstavi pa tudi primer domačina iz občine Rogaška Slatina, ki je bil prisilno mobiliziran v nemško vojsko in je nato v njenem okviru deloval na severnem delu Evrope. Njegovo pot je avtor lahko rekonstruiral s pomočjo njegove dragocene arhivske zapuščine, ki so jo ohranili njegovi potomci. Rogaška Slatina je bila tudi obmejno mesto, saj je po reki Sotli potekala meja med Tretjim rajhom in Neodvisno državo Hrvaško. V tem poglavju se posveti vprašanjem, povezanim s to okupacijsko mejo, in opiše njeno vzpostavljanje, ožičenje, varovanje, vzpostavljanje mejnih prehodov in prehajanje meje ter tudi primere tihotapstva ter smrtne žrtve na meji. Obmejna lega mesta je botrovala tudi temu, da so v Rogaški Slatini in njeni okolici od konca leta 1944 potekala obsežna utrjevalna dela, kjer naj bi se pred napredovanji vojaških enot protihitlerjevske koalicije branila južna meja Tretjega rajha. Na strateških točkah so prisilno mobilizirani delavci civilisti (tudi ženske) gradili strelske in protitankovske jarke, zemeljske bunkerje in mitralješka gnezda. Ti so ostali neuporabljeni zaradi spremenjene vojaške situacije in drugih poti napredovanja vojaških enot proti središču nemškega rajha. Poleg terorja, ki so ga nacistične oblasti povzročale lokalnemu civilnemu prebivalstvu Rogaške Slatine, je ta zdraviliški kraj po drugi strani deloval tudi kot policijska bolnišnica za okrevanje višje pozicioniranih oficirjev nemške vojske ter zavetišče za nemške otroke, umaknjene iz nemških mest, ki so bila zaradi vojaške industrije tarča zavezniških bombnikov.

V predzadnjem poglavju avtor opisuje dogajanje v Rogaški Slatini v letu 1945, v zadnjih mesecih druge svetovne vojne, ko so ta zdraviliški kraj in njegovo okolico (predvsem železnico in železniško postajo) z bombardiranjem in mitraljiranjem večkrat napadla zavezniška letala. Predstavi tragično usodo dveh zakoncev iz Rogaške Slatine, ki so ju nacistični okupacijski organi po izdaji razkrinkali zaradi sodelovanja s partizani, ju nato mučili in zasliševali. Eden od zakoncev ni zdržal pritiska in je storil samomor. Tragični in težki trenutki so opisani še posebno doživeto, saj je avtor za to uporabil spomine žive priče in je tako pripoved o tem slišal iz prve roke.

Tik pred zlomom nacistične Nemčije je v prvih dneh maja 1945 iz Neodvisne države Hrvaške skozi Rogaško Slatino in njeno okolico potekal beg hrvaških civilistov, ustaških enot in vodilnih političnih oblasti z njihovim vodjo Antejem Pavelićem. Prav tako so se čez to območje umikale nemške vojaške enote in njihovi kolaboranti. Nacistične oblasti so do dopoldneva 8. maja 1945 zapustile zdraviliški kraj in s tem se je končala štiriletna okupacija. Naslednji dan so vanj vkorakale enote partizanske vojske. Zadnje vsebinsko poglavje monografije se ukvarja z zapuščino okupatorja in povojne nove oblasti. Opisuje odstranjevanje okupacijske mejne bodeče žice iz reke Sotle, nevarne ostanke obmejnih minskih polj, prikrita grobišča na območju Rogaške Slatine in materialne ostanke druge svetovne vojne. Ti so še danes vidni na terenu, še posebno na območjih, kjer so potekala

utrjevalna dela, in nemo pričajo o nekdanji nacistični okupaciji. Vsebinskim poglavjem monografije sledijo še zaključek s povzeto glavno vsebino in ključnimi ugotovitvami, povzetek, petnajst strani dolg seznam virov in literature, seznama kratic in imen ter recenziji.

Znanstvena monografija Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945 je natančna, poglobljena in sistematična predstavitev zgodovine tega kraja in bližnje okolice v obdobju nacistične okupacije med drugo svetovno vojno. Avtor je to doslej prezrto temo iz lokalne zgodovine, ki posega tudi v širši prostor, raziskal na podlagi relevantne literature in še posebej na podlagi primarnih arhivskih virov ter tudi ustnih virov in terenskega dela. V zbiranje podatkov je bilo vloženi veliko raziskovalnih ur, predvsem v pregledovanje in iskanje razpršenega ustreznega arhivskega gradiva, kar je razvidno iz seznama uporabljenih virov. Posebno dragoceni so ustni viri, ki so ustrezno dopolnjeni z arhivskimi viri. Z zapisom spominov še zadnjih posameznikov, ki se spominjajo težkih časov druge svetovne vojne in terorja okupatorjevih oblasti, je avtor ohranil poslednje avtentične, mnogokrat tudi težke pripovedi o obravnavanem obdobju. Brez zapisanih spominov bi o marsikaterem dogodku obstajal le skromen arhivski dokument, tako pa nam z njimi omogoči nekakšno živo pričevanje o tistem času. Še posebno so pretresljiva, a resnična, pričevanja o različnih oblikah terorja nacističnega okupatorja. Preko pričevalcev obravnavanega časa ali njihovih svojcev je avtor dobil v vpogled in analizo tudi njihove osebne zapuščine oziroma arhivsko gradivo iz časa okupacije. Ti zasebni viri predstavljajo pomemben segment in prispevajo k celovitejši podobi obravnavane tematike. Monografija je ustrezno opremljena z znanstvenim aparatom, torej s sprotnimi in pojasnjevalnimi opombami. Bogato je opremljena tudi z ustreznimi fotografijami iz obravnavanega obdobja, današnjimi fotografijami ter fotografijami arhivskih dokumentov, ki popestrijo in dopolnijo vsebino. Jezik je tekoč in berljiv. Zaradi večjega formata knjige je bralcu prijaznejša druga, dopolnjena izdaja. Avtor zbrane podatke iz relevantne literature ustrezno prepleta s podatki iz arhivskih in drugih virov v smiselno celoto ter teme pregledno razdeli na poglavja. Monografija je v prvi vrsti namenjena bralcem iz krajev, ki jih obravnava monografija. Priporočljiva je tudi za bralce, ki se profesionalno ali ljubiteljsko ukvarjajo z raziskovanjem obdobja druge svetovne vojne ali pa jih to zgodovinsko obdobje le zanima. Lažjo geografsko predstavo krajev v okolici Rogaške Slatine, omenjenih v monografiji, bi bralcem, ki ne izhajajo s tega območja, omogočila običajna fizična karta obravnavanih krajev. V monografiji se pogreša vsaj kratek oris odporniškega gibanja na obravnavanem območju in podatki o verskem življenju, torej delovanju ali nedelovanju župnije Rogaška Slatina med nacistično okupacijo.

Delo je pomemben prispevek k poznavanju zgodovine druge svetovne vojne na Slovenskem. Služilo bo lahko kot primer, kako pisati zgodovino krajev, ki jih je med drugo svetovno vojno zasedel nacistični okupator in tam vzpostavil svojo oblast. Strinjam se z avtorjevo ugotovitvijo oziroma nekakšnim geslom, da smo slabi učenci zgodovine, saj vojne v svetu še vedno potekajo in v njih ni pravih zmagovalcev, ampak samo veliko tragičnih zgodb, še posebej med civilnim prebivalstvom. Ta razmislek nas lahko spremlja tudi ob trenutnih razmerah v svetu, zlasti tam, kjer potekajo vojaški spopadi.